

СТАНОВЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У КОНТЕКСТІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Здійснено аналіз наукових підходів до оцінки процесів цивілізаційного розвитку суспільства. Досліджено зв'язок між домінуванням цивілізаційного підходу до розвитку суспільства та формуванням сучасного бачення економічного розвитку. Досліджено особливості становлення концепції корпоративної соціальної відповідальності як нового підходу до економічного розвитку.

The article dwells on analysis of scientific approaches to the process of civilization evaluation. There was determined the connection between the dominance of a civilizational approach to the development of society and the formation of the modern vision of economic development. There were analyzed the peculiarities for development of the concept of corporate social responsibility as a new approach to economic development.

Ключові слова: цивілізація, економічний розвиток, світова економіка, концепція корпоративної соціальної відповідальності, світо-системний підхід, формаційний підхід.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Кризові явища початку ХХІ ст. ще раз підтвердили, що ідея економічної єдності світу потребує всебічного аналізу та досліджень. В першу чергу, це стосується визначення ознак, принципів та характерних особливостей сучасної світової економічної парадигми, дослідження історичних передумов її формування. Вагомою основою подібних досліджень виступає аналіз підходів до вивчення історичних етапів та складових одиниць сучасної цивілізації як певного рівня розвитку людського суспільства.

Невід'ємною складовою даного процесу є аналіз передумов і факторів економічного розвитку, новітніх тенденцій розвитку підприємницької діяльності. Одним з даних підходів виступає концепція корпоративної соціальної відповідальності, яка набула активного розвитку у наш час, і є результатом багаторічної еволюції та розвитку суспільства, загалом, та етичних поглядів окремих осіб, зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що дослідженню проблем формування сучасного світу, визначення етапів його становлення та подальших перспектив розвитку присвячені роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема Кузика Б., Яковця Ю., Філіпченка А.С., Романова Н.М., Мокія М.С. та багатьох інших. Вивченню питання економічного розвитку, загалом, та виникненню концепції корпоративної соціальної відповідальності, зокрема, присвячені роботи Ю. Благова, А. Гізатуліна, Т. Бредгарда, А. Керолла, Ф. Котлера та інших [1–6].

Постановка завдання. Готуючи дану статтю ми ставили собі за мету дослідити проблему теоретичного обґрунтування розвитку сучасної цивілізації, визначити вплив різних груп факторів на економічний розвиток, обґрунтувати роль та значення концепції корпоративної соціальної відповідальності у даному процесі.

Основний матеріал дослідження. Як свідчать проведені дослідження, знайти пояснення причин формування та розвитку сучасної цивілізації надзвичайно важко. Невипадково, існує велика кількість наукових підходів, які по-різному трактують причини історичних змін, їх наслідки та перспективи подальшого розвитку. Як наслідок, основа сучасної парадигми цивілізації сформувалась під впливом різних шкіл, які умовно можна об'єднати у три групи [1–3]:

– формаційна (унітарна, лінійно-стадіальна) – представники: Конт О., Маркс К., Ростоу У., Белл Д., Тоффлер О.;

– цивілізаційна (культурно-історична, локально-релятивістська) – представники: Данилевський Н.Я., Леонтьев К. М., Шпенглер О., Тойнбі А.Дж.;

– світо-системна – представники: Блок М. Февр Л., Бродель Ф.

Не зважаючи на розбіжності, що притаманні цим підходам (табл. 1) їх об'єднує, по-перше, спроба визначити та довести існування «елементарних неподільних одиниць» цивілізації (як то локальні цивілізації, світо-системи), дослідити їх зародження, розвиток та взаємодію. По-друге, визначити подальші перспективи існування цивілізації як у масштабі «елементарних неподільних одиниць», так і на загально-планетарному рівні.

Так, представники формаційного підходу на основі аналізу технічних чинників розвитку суспільства обґрунтували перетворення капіталістичного індустріального суспільства на постіндустріальне. В результаті, було дано обґрунтування змінам у сфері виробництва (з виробництва товарів на надання послуг) та структурі зайнятості (на користь кваліфікованого персоналу), доведено зростання ролі та значення наукових розробок як основи нововведень та подальшого розвитку суспільних відносин [2].

Завдяки розвитку світо-системного підходу вектор досліджень був спрямований на вивчення економічних зв'язків між «світами-економіками» як цілісними історичними (економічними) системами. За

такого типу зв'язків відсутні власне Захід і Схід, а є лише центр (ядро), напівпериферія та периферія: Основна ідея теорій світів-економік (чи світів-систем) полягає в тому, що в системі світового господарства і економіці окремих територій існує певна ієрархія, заснована на функціонуванні механізму нерівності та експлуатації. Подібне трактування складових світової економіки дозволяє не лише пояснити історичні відносини метрополії-колонії, а й обгрунтувати сучасний розподіл країн за рівнем економічного розвитку [1] Фактично світи-економіки є соціальними системами, які мають визначені кордони та чітку структуру взаємовідносин між членами, що забезпечує належні умови для узгодження взаємовідносин як в середині окремої системи, так і між світами-економіками.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика шкіл цивілізаційного розвитку

Ознаки	Формаційний підхід	Цивілізаційний підхід	Світо-системний підхід
Чинники, що лежать в основі періодизації	Один головний чинник: економічний чи технічний	Враховуються різні чинники	Один головний чинник: економічний
Одиниця вивчення	Все суспільство	Локальні цивілізації	Світи-системи
Динаміка розвитку	Лінійний вектор розвитку (від гіршого до кращого)	Циклічність розвитку	Циклічність розвитку
Відносини людина-суспільства	Зведення індивідуального до соціального	Зведення соціального до індивідуального	Зведення індивідуального до соціального

З іншого боку, обгрунтування існування локальних цивілізацій, визнання їх унікальності зумовило активне формування великої кількості наукових підходів до розвитку економіки різних країн, які враховують природнокліматичні, ресурсні, технологічні та інші особливості територій. В результаті, стає можливим, максимально використовуючи наявні можливості, забезпечити економічний розвиток країни.

Варто зазначити, що підходи до розуміння суті економічного розвитку та його чинників змінилися з часом. В цілому, ознаками економічного розвитку є збільшення добробуту населення, яке вимірюється через визначення темпів зростання ВВП на душу населення. В широкому розумінні економічний розвиток включає також і соціальні аспекти розвитку – це скорочення бідності, підвищення рівня освіти та охорони здоров'я, більш рівномірний розподіл доходів населення тощо. У довгостроковій перспективі, економічний розвиток повинен бути стійким, а це означає, що сьогоdnішні події не повинні поставити під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

Традиційно, можливість чи неможливість економічного розвитку розглядається через призму певних чинників. По-перше, обмеженості наявних ресурсів. Прийнято вважати, що рівень економічного розвитку того чи іншого регіону безпосередньо залежить від наявності різних видів ресурсів – матеріальних, людських, фінансових тощо. Відсутність чи недостатність наявних ресурсів є головним обмежуючим фактором економічного зростання як нескінченної величини.

По-друге, це потреби людини, чи точніше відношення людини до споживання. З одного боку, потреби людини є досить обмеженими, з іншого – рівень споживання благ постійно зростає. Однак фактично, блага обмежені не тому, що для їх виробництва необхідні обмежені ресурси, а насамперед тому, що потреби людини і рівень споживання благ є не гармонійним [4].

Ставлення людей до потреб формує в їхній свідомості цінність благ, яка визначається не стільки його природними властивостями, скільки прийнятим у суспільстві (відповідно до певного історичного етапу його розвитку) суб'єктивним «баченням цінності». Достатньо згадати загально відому «ієрархію потреб А. Маслоу», яка фактично об'єднує «безумовні» потреби людини як живої істоти (фізіологічні потреби, потреба у захисті та безпеці) із «відносними» потребами, які фактично породжені існуванням людини як суспільної істоти (потреба у повазі, самоствердженні тощо).

Фактично, можна зробити висновок, що проблема економічного розвитку – це, в першу чергу, проблема усвідомленого вибору. Тобто визначення: що спонукає людей до певних дій, чому це спонукає саме до таких дій, як подібні дії можуть вплинути на життя майбутніх поколінь.

Таким чином, ми повертаємось до питання ефективності задоволення потреб. З одного боку, під ефективністю прийнято розуміти таким спосіб досягнення мети, який супроводжується найменшими витратами певних ресурсів. З іншого, до ефективної можна віднести і таку діяльність, яка не зважаючи на свою затратність дає можливість зменшити чи уникнути виникнення негативних явищ у майбутньому.

Саме останній постулат виступив базисом для формування сучасного бачення концепції корпоративної соціальної відповідальності. Однак, як зазначає Благов Ю.Е., цілісна концепція корпоративної соціальної відповідальності все ще знаходиться на стадії свого становлення [5]. Сьогодні можна говорити швидше про набір концепцій, які поступово складаються в єдину систему, доповнюючи та змінюючи одна одну (рис. 1) [6, 7].

Варто зазначити, що у більшості підходів до визначення суті корпоративної соціальної відповідальності здійснюється спроба розв'язати проблему «морального статусу компанії». Дана проблема вперше була піднята вченими-філософами у 1970-х роках. Суть проблеми полягала у наступному: чи

корпорація є простою сукупністю пов'язаних між собою індивідів-суб'єктів корпоративної соціальної відповідальності, морально відповідальних за результати діяльності корпорації, або ж вона «в цілому» несе певну відповідальність, відмінну від відповідальності своїх «людських елементів» [5].

До середини 1980-х рр. дискусія про моральний статус корпорації призвела до формування концепції корпорації як морального агента. Так, один із засновників даної концепції Дж. Ладд зазначав, що рішення, прийняті в організаціях, є атрибутами цих організацій, а не конкретних індивідуумів, які «приймають рішення». На його думку, ці рішення «знеособлені», оскільки зміна менеджерів в організації в принципі не змінює її ідентичності. У свою чергу, критерієм раціональності рішень, прийнятих в організації, виступає те, наскільки ці рішення орієнтовані на досягнення організаційних цілей. Розвиваючи даний підхід, П. Френча відзначав, що, корпорації можуть розглядати як цілком сформованих «моральних агентів», які володіють відповідними привілеями, правами і обов'язками. При цьому, найважливішим елементом самого поняття відповідальності вчений визнавав намір. Відповідно, як критерій достатності при наділенні корпорації «відповідальністю» може виступати наявність у неї «намірів». У свою чергу, згідно П. Френча, корпоративні «наміри» втілюються у «внутрішній корпоративній структурі прийняття рішень», яка включає два основних компоненти: 1) власне організаційну структуру компанії, задану позицію і рівні розподілу відповідальності в корпоративній ієрархії, 2) правила визнання прийнятих рішень, зазвичай вбудовані в «корпоративну політику». Відповідно, рішення є корпоративним, тобто відображає її «наміри», в тому випадку, якщо воно прийняте в рамках організаційної структури корпорації і відображає її політику [5].

Рис. 1. Класифікація підходів до розуміння суті та значення корпоративної соціальної відповідальності

Зазначимо, що акцентування уваги у багатьох дослідженнях саме на «моральній/етичній» складовій корпоративної соціальної відповідальності підприємства, пояснюється, в першу чергу, тим, що наразі відсутня ґрунтовна емпірична база, яка б дозволила підтвердити безперечний зв'язок між рівнем соціальної відповідальності компанії та отриманими фінансовими результатами.

Традиційно виділяється ряд теоретичних підходів до взаємозв'язку соціальної відповідальності та фінансової ефективності компанії, а саме: теорію стейкхолдерів (stakeholder theory), теорія соціального впливу (social impact theory); сигнальну / репутаційну теорію (signaling / reputation theory); теорію (не) достатності ресурсів (slack resources, available funding theory); теорію опортунізму менеджменту (managerial opportunism theory); теорію заміщення (trade-off theory); теорію синергетичного дії (synergistic theory) та гіпотезу про нелінійний взаємозв'язок. У таблиці 2 представлено коротку характеристику кожної із теорій [8].

Як видно з таблиці, жодна із розглянутих теорій не є абсолютною і не може підтвердити чи спростувати наявність безпосереднього зв'язку між рівнем соціальної відповідальності компанії та результатами її діяльності. Причина цього полягає у обмеженості кожної із можливих теорій, неможливості відобразити всю складність причинно-наслідкових зв'язків, які притаманні діяльності компанії у сучасному світі. В той же час, подібні дослідження дозволяють поступово змінити акцент розвитку концепції корпоративної соціальної відповідальності із суто теоретичної у практичну площину.

Загальна характеристика теоретичних підходів до взаємозв'язку соціальної відповідальності та фінансової ефективності компанії [8]

Назва теорії	Характеристика
Теорія стейкхолдерів	Зростання рівня соціальної відповідальності асоціюється зі зростанням фінансової ефективності, оскільки дозволяє збалансувати цілі та задовольнити вимоги численних зацікавлених осіб, які мають вплив на компанію, і таким чином поліпшити її конкурентний профіль.
Теорія соціального впливу	Зростання рівня соціальної відповідальності є результатом дії соціальних сил. Темпи зростання залежать від інтенсивності джерела впливу, їх кількості та безпосередньо події. При цьому рівень впливу збільшується при збільшенні джерел впливу. В той же час, збільшення цілей впливу зменшує важливість кожної окремої цілі.
Сигнальна теорія	Високий рівень соціальної відповідальності створює для компанії «репутаційний лаг», який для широкого кола інвесторів в середньостроковій перспективі може служити гарантією відносної захищеності інвестицій і частково знижувати проблему інформаційної асиметрії.
Теорія (не) достатності ресурсів	Підвищення рівня соціальної відповідальності обумовлено наявністю вільних грошових ресурсів, які менеджмент в змозі витратити на різні соціальні проекти.
Теорія опортунізму менеджменту	В разі високої фінансової результативності компанії менеджери схильні до згортання соціальних проектів, ресурси яких вони використовують для підвищення своїх короткострокових вигод, тоді як в ситуації погіршення фінансового стану додаткові соціальні витрати можуть маскувати прорахунки менеджменту.
Теорія заміщення	Визнає витрати компанії на соціально-відповідальну діяльність безповоротними та такими, що не окупаються.
Теорія синергічної дії	Передбачається, що корпоративна соціальна практика і фінансова ефективність утворюють замкнутий цикл взаємного впливу, який постійно відтворюється.
Гіпотеза про нелінійний характер взаємозв'язку	Дана теоретична модель припускає наявність специфічного галузевого оптимуму соціальної відповідальності, який забезпечує найбільший приріст ринкової капіталізації компанії, не досягаючи максимуму вигод для інших зацікавлених осіб, яким адресована соціальна відповідальність.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Підсумовуючи вище зазначене можна стверджувати, що формування нових підходів до ведення економічної діяльності (наприклад, розглянута у даній статті концепція корпоративної соціальної відповідальності) є результатом поступального розвитку у бік міждисциплінарних досліджень, які дозволяють поєднати елементи різних наукових напрямів. При цьому, аналіз економічного розвитку сучасного світу, еволюції та розвитку економічних теорій неможливий без врахування принципів комплексного цивілізаційного підходу до становлення та розвитку сучасного світу.

Література

1. Кузык Б. Н. Цивилизации: теория, история, диалог, будущее : в 2 т. / Б. Н. Кузык, Ю. В. Яковец ; авт. вступ. ст. А. Д. Некипелов. – М. : Институт экономических стратегий, 2006. – 768 с.
2. Романов Н.М. К вопросу о феномене «цивилизация» и феноменологии столкновения цивилизаций (попытка концептуального прочтения) / Н.М. Романов // Ноосфера і цивілізація : наук. журнал. – 2009. – № 10. – С. 75–80.
3. Філіпенко А.С. Економічний розвиток сучасної цивілізації / Філіпенко А.С. – К. : Знання України, 2006. – 316 с.
4. Мокий М.С. Видимость и суть проблем управления экономическим развитием / М.С. Мокий // Экономические науки. – 2010. – Т. 65, № 4. – С. 61–64.
5. Благов Ю. Е. Корпорация как моральный агент / Ю.Е. Благов // Российский журнал менеджмента. – 2006. – Т. 4, №4. – С. 93–98.
6. Garriga Elisabet Corporate Social Responsibility Theories: Mapping the Territory / Elisabet Garriga, Domènec Melé // Journal of Business Ethics. – 2004. – № 53. – P. 51–71.
7. Paul van der Putten Frans A Research Agenda for International Corporate Social Responsibility [Електронний ресурс] / Frans Paul van der Putten // Nyenrode Research Papers Series. – Breukelen: Nyenrode Business University. – 2005. – № 05–09. – P. 1–35. – Режим доступу : <http://www.nyenrode.nl/download/NRG/workingpapers/NRG05-09.pdf>.
8. Гизатулин А.В. Корпоративное управление, социальная ответственность и финансовая эффективность компании / А.В. Гизатулин // Российский журнал менеджмента. – 2007. – Т. 5, № 1. – С. 35–66.

Надійшла 13.08.2011